

АКСІОЛОГІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЖІНКИ В СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ольга Щока

Київський університет імені Бориса Грінченка

вул. Маршала Тимошенка 136, м. Київ, Україна 04212

oftakun.gi15@kubg.edu.ua

Науковий керівник: *д.ф.н., доцент Вишницька Юлія Василівна*

Гендерні дослідження давно стали продуктивним напрямом у літературознавстві. Так, з-поміж науковців найбільш відомими у цій галузі є Роберт Столлер («Стать і гендер: про розвиток чоловічості та жіночості» [24]), Джудіт Батлер («Гендерний клопіт» [3]), Вірджинія Вулф («Власний простір» [9]), Симона де Бовуар («Друга стать» [6; 7]), Роберт Бреннон («Роль чоловічої статі» [21]), Борис Ворник («Сексуали. Хто вони?» [8]), Ірина Жеребкіна («Прочитай моє бажання... Постмодернізм. Психологізм. Фемінізм» [11], «Феміністична інтервенція у сталінізм» [12]) та інші. У турецькій літературі гендерну проблематику досліджували, зокрема, Айсу Ерден («Жінки-письменниці в турецькій літературі» [22]) і Рамазан Гюлендам («Жіноча ідентичність в турецькому романі» [23]).

Останні публікації з теми. Серед вітчизняних дослідників можна виокремити Соломію Павличко («Фемінізм» [20], «Дискурс модернізму в українській літературі» [18], «Теорія літератури» [19]), Віру Агееву («Гендерна літературна теорія і критика» [1], «Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму» [2]), Нілу Зборовську («Психологізм і літературознавство» [15], «Код української літератури» [14]), Тамару Гундорову («Femina melancholica» [10]), Ольгу Башкирову («Гендерні художні моделі сучасної української романистики» [4], «Ментальна пам'ять жінки» [5]), Оксану Забужко («Жінка-автор у колоніальній культурі» [13]), Ірину Лазар («Сучасний стан гендерних досліджень» [17]), Оксану Кісь («Моделі

конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні» [16]) та інших.

Сьогодні складно стандартизувати цінності, виділивши серед них фемінні та маскулінні, адже гендерна теорія пов'язана не з біологічною статтю, а із соціальною. Однак варто простежити зміщення стереотипних уявлень про аксіологічну ідентичність жінки в сучасній художній літературі. На нашу думку, глибше це явище можна проаналізувати на прикладі твору, що є продуктом орієнтальної культури, де становище слабкої статі було й залишається нагальним питанням.

Актуальність теми статті зумовлена потребою розширення гендерних студій шляхом вивчення аксіологічних вимірів ідентичності жінки в сучасній турецькій літературі. **Об'єктом** дослідження є романи «Звалище» Шебнем Ішігюзель, «Три дочки Єви» Еліф Шафак, «Молитви залишаються незмінними» Туна Керітімчі та «Суфле» Асли Е. Перкер, а **предметом** - аксіологічна ідентичність персонажів-жінок.

Мета наукової розвідки – визначити особливості аксіологічної ідентичності жінки в романах сучасних турецьких письменниць. Meti підпорядковано такі **завдання**: 1) визначити ступінь вивченості теми, зокрема емансипації жінки у творах турецьких письменниць XX–XXI століть; 2) окреслити проблемні зони терміносполуки «аксіологічна ідентичність» у літературознавстві; 3) визначити особливості аксіологічної ідентичності жінок – героїнь творів; 4) здійснити компаративний аналіз феміністичних образів.

У роботі було використано **дослідницькі прийоми** систематизації, класифікації та узагальнення матеріалу; описовий **метод** як основний (у теоретичній частині роботи), компаративний метод, методика феміністичної критики, елементи текстуального методу (з виокремленням опозицій), культурологічного, герменевтичного методів.

Виклад матеріалу. У турецькому літературознавстві точаться дискусії щодо доцільності гендерних досліджень. Мало хто з науковців пристає до цього напряму роботи з художніми творами. Більше того – самі письменниці

вважають себе скоріше авторами-жінками, ніж авторами жіночої літератури. Вони вважають, що літературу не варто класифікувати за статевою ознакою, бо це не розвиток, а, радше, деградація критики [60; 66].

Становище жінки в мусульманській країні, несправедливість поводження, обмеження прав турбували передусім її саму. Тому гендерна проблематика часто порушується турецькими письменниками ХХ століття: Халіде Едіб Адивар, Афет Ілгас, Суад Дервіш, Лейли Ербіль, Адалет Агаоглу, Севгі Сойсал, Незіхе Меріч, Томріс Уяр, Пинар Кюр, Айли Кутлу та інших. Зазначимо, що у творчості цих авторок мала місце не лише соціальна проблематика - увага приділяється також психологічному аспекту, тобто художньому осягненню внутрішніх змін особистості та її оточення [45, с. 150]. Цікаво, що у своїй творчості авторки звертаються не лише до жіночої аудиторії. Вони пишуть на загал, пропонуючи своє бачення проблеми дискримінації за статевою ознакою [52, с. 259].

Розглянемо деякі приклади творів феміністичної тематики. Письменниця Афет Ілгас є авторкою роману «Правдивий портрет феміністки». Вона простежує поступове звільнення жінки від влади чоловіка, заглиблення в себе, віднайдення самоідентифікації. Щоправда, її пропозиція щодо виходу з ситуації дещо дивує – це релігійність [45, с. 150].

Також показовим є роман Адалет Агаоглу «Лягти, щоб вмерти». В ньому бачимо розбіжності між свідомістю головної героїні та рівнем розвитку, на якому перебуває її країна й суспільство. Головний персонаж Айсель страждає через дискримінацію і намагається знайти порятунок у науці. Та навіть ставши викладачем, вона розуміє, що в очах колег-чоловіків назавжди залишиться об'єктом сексуального бажання й нічим більше [45, с. 151].

У ХХІ столітті акценти дещо змінились. Тепер у літературі бачимо образ жінки, яка поступово змінюється, адаптуючись до глобалізованої і урбанізованої культури [52, с. 259-260]. Відбувається переоцінка цінностей, зокрема сімейних та релігійних. Це особливо яскраво втілюється у романі Еліф

Шафак «Три дочки Єви», в якому головна героїня перебуває в пошуках релігійної, сімейної та загалом аксіологічної ідентичності.

Творчість письменниці розглядали Танер Намли (архетипний символізм [67]), Марія Репенкова (постмодерністська ризома [42], національний компонент [43]), Наїда Мамедханова, Афер Алізаде, Лариса Софронова (особливості творчого методу й гендерний аспект [36; 52]) та інші. Але роман «Три дочки Єви» [56] досі не був об'єктом дослідження.

У другій половині ХХ століття маскуліність у турецькій літературі почала нівелюватися. Політична революція в країні спричинила переворот і в художньому світі. Письменниці стали розповідати про сексуальність жінки, її права, про статі та насильство над слабкою статтю. Такі твори відзначаються не менш яскравими, ніж в літературах інших країн, постмодерністськими рисами, а також певною відсутністю рамок. При цьому не всі сучасні письменниці надають своїм романам, повістям чи оповіданням естетичного вигляду. Деякі з них свідомо відмовляються від будь-яких прикрас і замовчування табуйованих у літературі деталей.

Так, руйнування стереотипів та зображення життя у всіх його натуралістичних деталях характерні для творчості Шебнем Ішігюзель. У турецькому літературознавстві її роман «Звалище» досліджувався з точки зору феміністичної критики, зокрема Алкан Тюлін вивчала особливості гендерних ролей [59]; Гюнтекін Башак зосереджує свою увагу на метафорі сміття [65]; Баран Суат описує маркери постмодерну в романі [61].

Варто зазначити, що в нашому вітчизняному літературознавстві творчість Еліф Шафак і Шебнем Ішігюзель не досліджена взагалі. Це пов'язано насамперед із тим, що перекладів творів цих авторок українською дуже мало (лише книги «Учень архітектора» Еліф Шафак у перекладі Ганни Яновської та, власне, «Звалище» Шебнем Ішігюзель у перекладі Катерини Щепковської).

Тема емансипації жінки активно використовувалася турецькими письменницями ХХ–ХХІ століть. Це пов'язано із суспільно-політичними змінами в країні, зокрема процесами глобалізації та урбанізації, у результаті

чого турецькому народові довелося пристосовувати свою свідомість до нових часів.

Висновки й перспективи досліджень.

1. Об'єктом нашого дослідження є романи сучасних турецьких письменниць Еліф Шафак та Шебнем Ішігюзель, зовсім не досліджених у вітчизняному літературознавстві. Причиною цього є відсутність українських перекладів з турецької (перекладено лише роман «Звалище» Шебнем Ішігюзель та «Учень архітектора» Еліф Шафак). Турецькими вченими частково вивчено творчість Шебнем Ішігюзель. Деякі праці, присвячені Еліф Шафак, є в російській тюркології.

2. Терміносполука «аксіологічна ідентичність» частіше є предметом розгляду філософів, хоча художній твір не може існувати поза множиною цінностей. Нині цей аспект розглянуто в літературознавстві побіжно, ґрунтовні праці з цієї теми відсутні. Це пов'язано з неоднозначністю в тлумаченні поняття «аксіологія» і в класифікації цінностей вченими.

3. Аксіологічна сфера жіночих образів у романі Шебнем Ішігюзель представлена бінарною опозицією «цінності–антицінності», пов'язаною з «маргінальністю–добробутом». Аксіосфера у творі Еліф Шафак розгортається в площині релігійних цінностей. Авторка акцентує як на опозиціях, так і на ваганнях між тією чи тією точкою зору щодо аксіологічної ідентичності жінки.

4. У романі «Три дочки Єви», на відміну від «Звалища», розгортається релігійний концепт. У першому творі чітко бачимо образ консервативної країни, у якій панує застарілий погляд на гендерні ролі жінки й чоловіка в суспільстві. У другому ж можна спостерігати відстороненість авторки від політичного, культурного й релігійного тла твору. Читачі розуміють, що події відбуваються в Туреччині, але це не має в романі додаткового змістового навантаження. Через порушення авторкою проблеми релігійної ідентичності жінки – громадянки мусульманської країни розкривається тема гендерної ролі жінки, пошук нею своєї аксіологічної ідентичності й віднайдення нових орієнтирів. У романі «Звалище» Шебнем Ішігюзель стать героїнь не має

додаткового семантичного навантаження. Головні персонажі – це просто люди, які переживають кризу аксіологічної ідентичності. І, на нашу думку, розв’язання цієї проблеми приведе їх до нового концепту – фемінного.

Отже, аксіологічна ідентичність жінки в сучасній турецькій літературі може мати гендерний підтекст або не містити його. Причому обидва варіанти можливі навіть за умови, якщо автор твору й персонажі є жінками. У цьому аспекті роман Шебнем Ішігіюзель «Звалище» є винятковим на тлі вивчених творів турецької літератури.

Подальшу перспективу досліджень вбачаємо у вивченні творчості досліджуваних та ще не розглянутих турецьких письменниць і письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Гендерна літературна теорія і критика / В. Агеєва // Основи теорії гендеру : [навч. посіб.]. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2004. – С. 426–445.
2. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму / В. Агеєва. – К. : Факт, 2008. – 359 с.
3. Батлер Дж. Гендерний клопіт: фемінізм та підрив тожсамості / Дж. Батлер. – Київ, 2003. – 224 с.
4. Башкирова О. Гендерні художні моделі сучасної української романистики : монографія / О. Башкирова. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. – 352 с.
5. Башкирова О. Ментальна пам’ять жінки (на матеріалі творів Любові Голоти та Марини Гримич) / О. Башкирова // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Випуск 31. Присвячений дослідженню творчої спадщини Л.Ф. Дунаєвської. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 70–81.
6. Бовуар Сімона де. Друга стаття. У двох томах, т. 1. / Пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. – К.: Основи, 1994. – 390 с.
7. Бовуар Сімона де. Друга стаття. У двох томах, т. 2. / Пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. – К.: Основи, 1995. – 392 с.
8. Ворник Б.М. Сексуалы. Кто они? : [монография] / Б.М. Ворник. – [изд. 2-е, перераб. и доп.]. – М. : БИБЛИО-ГЛОБУС, 2016. – 224 с.

9. Вулф В. Власний простір / В. Вулф ; [пер. з англ. Я. Чердаклі]. – К. : Альтернативи, 1999. – 112 с.
10. Гундорова Т. *Femina melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Тамара Гундорова . – Київ : Критика, 2002 . – 273 с.
11. Жеребкіна І. «Прочти мое желание...»: постмодернізм, психоаналіз, фемінізм. – М: Ідея-Пресс, 2000. – 251 с.
12. Жеребкіна І. Феміністська інтервенція в сталинізм, или Сталіна не существует. – СПб: Алетейя, 2006. – 222 с.
13. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології / Оксана Забужко // Хроніки від Фортінбраса. – К. : Факт, 2009. – С. 152–191. – (Серія «Висока поліція»).
14. Зборовська Н. В. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с. (Монограф).
15. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство: Посібник. – К.: «Академвидав», 2003. – 392 с. (Альма-матер)
16. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні [Електронний ресурс] / О.Р. Кісь // Ї. – 2003. – № 27. – Режим доступу: <https://bit.ly/2SP3G7y>.
17. Лазар І. Сучасний стан гендерних досліджень: Наукове видання / За наук. ред. О.Я.Лазара. – Київ-Львів: ПАРАПАН, 2007. – 230 с.
18. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : [монографія] / Соломія Павличко. – [2-е вид., перероблене і доповнене]. – К. : Либідь, 1999. – С. 156-158.
19. Павличко С. Теорія літератури / С. Павличко. – К. : Вид-во «Основи», 2002. – С. 161-162.
20. Павличко С. Фемінізм / Соломія Павличко / [упор. Віри Агеєвої]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 322 с.
21. Brannon R. The male sex role: Our culture's blueprint for manhood and what it's done for us lately / R. Brannon // D.David & R.Brannon (Eds.), *The FortyNine*

Percent Majority: The Male Sex Role Reading. – MA: Addison-Wesley, 1976. – P. 1–48.

22. Erden A. Türk edebiyatında kadın yazarlar (Kötücülük – Cinsiyet – Erotizm). – İstanbul: Hayal, 2011. – 144 s.

23. Gülendam R. Türk Romanında Kadın Kimliği (1946–1960). – Konya: Salkımsöğüt, 2006. – 383 s.

24. Stoller R. J. Sex and gender; on the development of masculinity and femininity / Stoller Robert J. – New York : Science House, 1968. – XVI. – 383p.